

O presupusă imagine a Bisericii evanghelice din Sibiu, a rotondei și a Casei Altemberger, identificate în pictura polipticului de la Șoroștin, jud. Sibiu

Adrian STOIA

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
„Lucian Blaga University” of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences
Personal e-mail: adistoa@yahoo.com

A hypothetical image of the Evangelical Church, of the Rotunda and of the Altemberger House from Sibiu identified in the Altarpieces painting from Sorostin (Sibiu County)

The study of the panel painting of the altarpiece from Șoroștin (Sibiu County) has attracted our attention towards architectural elements which can be hypothetical attributed to buildings existing in the cityscape of Sibiu at the beginning of the 16th Century. The buildings to which we refer are the Parochial Evangelic church and the rotunda from the Huet Square, as well as the Altemberger House, nowadays hosting the Museum of History from Sibiu. All these buildings can be hypothetical identified in the “Carrying of the Cross” themed panel painting from Șoroștin.

Keywords: Transylvania, altarpiece, panel painting, rotunda, Parochial Evangelic church

Meșteri zugravi sosiți din Occident adesea stabiliți în Transilvania datorită condițiilor favorabile desfășurării meseriei lor, au dezvoltat aici, cu precădere la trecerea între secolele al XV-lea și al XVI-lea, ateliere locale în care producția de poliptice, rezultat al evoluției ritualului liturgic medieval, ocupă un loc important.

Dacă orașul a fost subiect de reprezentare în pictură sau grafică, nu întotdeauna cu exactitate imaginea sa reală a fost urmărită de artist în ilustrare. Adeseori, elemente străine de realitate au fost aleatoriu introduse, tinzând spre o idealizare a imaginii folosită doar ca decor în completarea evenimentului descris, așa cum este cazul reprezentărilor cu teme evanghelice înfățișate pe poliptice.

Schimbarea gustului artistic odată cu trecerea anilor și a aspectului arhitectural urban, face astăzi aproape imposibilă identificarea clădirilor care prin intervenții succesive aduse construcției au modificat definitiv forma inițială, aceea realitate nemaexistând acum¹. Cercetările incipiente de la noi, în acest domeniu abia dacă au adus câteva descoperiri interesante. Este cazul polipticului de la Mediaș, pe voletul căruia este reprezentată imaginea

Vienei, în care se poate identifica domnul Sf. Ștefan, biserica Maria am Gestade, Cetatea curții și Biserica Ordinului carmelit². Otto Folbert atribuie ipotetic imaginea localității Ighișul Nou în spatele orașului Viena, pictată pe același panou³. De asemenea Hermann Fabini a identificat ipotetic imaginea Mediașului în fundalul panoului de la Târnava, ilustrat cu scena *Iisus între cei 10.000 de martiri*⁴. Acest din urmă exemplu este totuși astăzi contestat⁵.

În cadrul cercetărilor privind aspecte de viață materială medievală reflectate în iconografia sud transilvăneană, ne-a atras atenția un detaliu care poate fi semnificativ, folosit ca martor al unui moment distinct din evoluția arhitectonică a Sibiului.

Sub aspectul realității istorice este vorba de construcțiile zidite pe o terasă mai înaltă a Căminului, actuala Piața Huet, în incinta căreia au fost ridicate biserica parohială purtând hramul Sfânta Maria înconjurată de cimitirul comunitar, sediul prepoziturii libere a sașilor din Transilvania și un număr de capele⁶.

Conform cercetărilor arheologice suprafața pe care au fost ridicate monumentele medievale a constituit

înainte o zonă de locuire preistorică, pământul degajat prezentând urme de material ceramic specific culturii Coțofeni⁷. Biserica care domină prin monumentalitate piața, dar și celelalte clădiri cu caracter ecleziastic ridicate aici, au fost protejate cu ajutorul unei centuri de fortificație a cărei urme mai sunt vizibile în pivnițele caselor care delimitează acest spațiu urban⁸. O primă biserică parohială înconjurată de cimitirul care s-a dezvoltat radial, este databilă în secolul al XII-lea, fiind probabil construită la început ca o bazilică romanică cu absidă semicirculară și turn vestic, monumentul ecleziastic începând cu anul 1350 a fost reconstruit în stil gotic⁹. Din anii 1371-1373 este păstrat un document din socotelile Sibiului care certifică executarea unor ferestre mari, care se presupune că străpungeau zidul corului existent¹⁰. Studiul monumentului a preocupat numeroși cercetători încă din secolul al XIX-lea, analiza lui continuând în zilele noastre și oferind o bibliografie bogată, o listă parțială a celor care s-au aplecat asupra lui în trecut fiind disponibilă în monografia arheologică a Pieței Huet¹¹. În ultimii ani cercetările sistematice efectuate în piață au adus însă noi date referitoare la arhitectura ei¹².

Ceea ce ne interesează în acest caz este faptul că

până în anul 1520 biserica parohială a căpătat forma actuală, după ridicarea turnului sudic¹³. La acea dată exista nartexul (ferula), porticul sudic (1457), tunul clopotniță a fost supraînălțat (1494) iar peretele de sud caracterizat de șapte pinioane triunghiulare fusese finalizat¹⁴. Incinta în care sunt identificate câteva capele, delimitată de prima centură de fortificație a orașului, a fost apărată de câteva turnuri din care astăzi se păstrează în picioare doar Turnul Scărilor; despre Turnul Preoților se cunoaște faptul că a fost demolat împreună cu o capelă în anul 1898¹⁵.

Cu ocazia unor lucrări efectuate pentru canalizarea orașului la începutul secolului al XX-lea, au fost descoperite fundațiile unei clădiri de plan circular, datele descoperirii au fost publicate de către Mauritius von Kimakowicz, director al Muzeului de Științe Naturale și custode al colecției de arheologie al Muzeului Brukenthal¹⁶.

Îndeosebi ultimele cercetări arheologice au pus în evidență existența acestei clădiri etajate, cu diametrul interior de 7,20 m, grosimea zidului de 0,90-1,20 m și stâlp central cu diametrul de circa 1 m, asemănătoare celei cercetate la Oraștie¹⁷, urmele ei fiind marcate astăzi în piatra cubică a pieței (planșa 1).

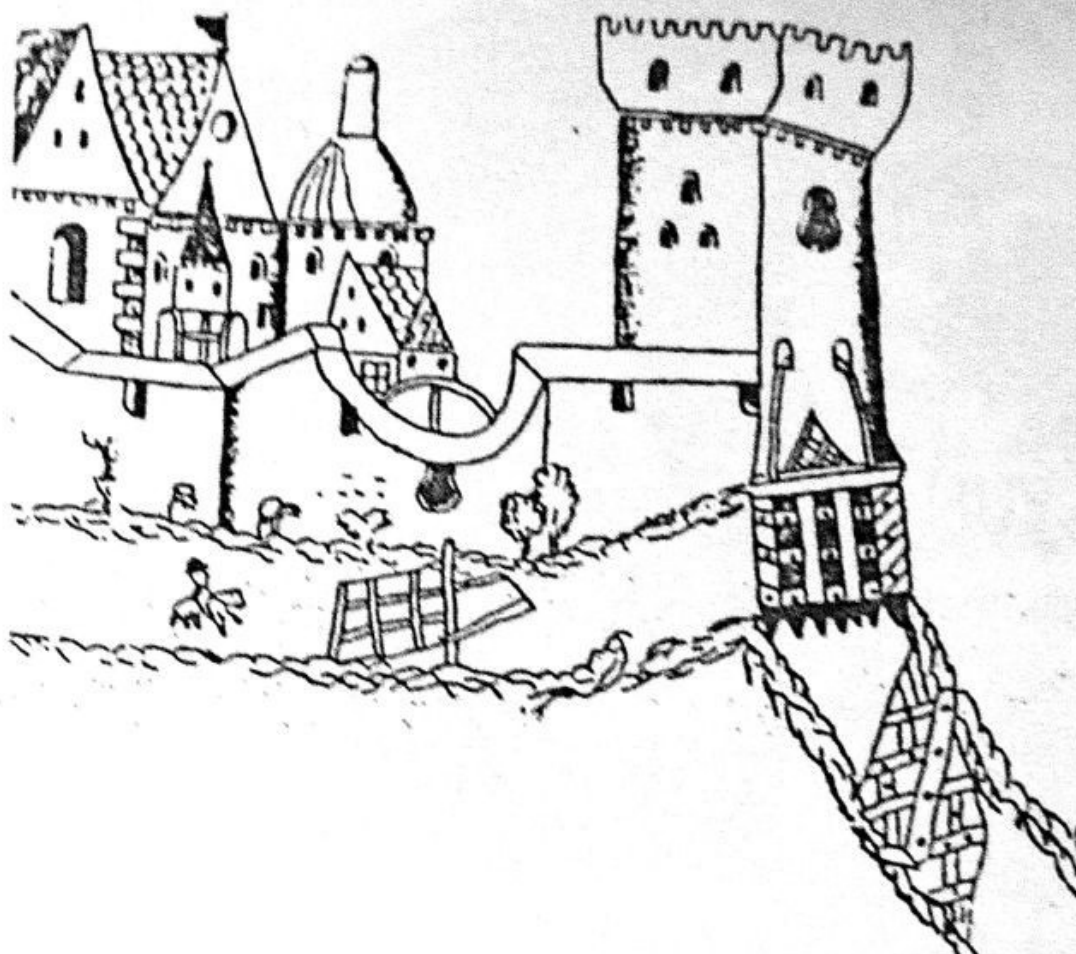

Planșa 1. Urmele fostei rotonde marcate în piatra cubică a Pieței Huet

Nu voi intra în detalii suplimentare referitoare la încadrarea monumentului, analiza arheologică sau tipologico-cronologică, toate aceste lucruri considerăm că au fost suficient abordate de literatura de specialitate.

Trebuie menționat faptul că două capele din incinta pieței au fost demolate între anii 1530-1531, conform datelor obținute din registrul de socoteli al orașului Sibiu¹⁸, fapt care a dus la presupunerea că una dintre ele este tocmai această rotondă¹⁹. Să fie totuși ea cea menționată în document? O reprezentare

grafică datând din secolul al XVII-lea pare să infirme această ipoteză (planșa 2)²⁰. Până la această dată, din cunoștințele noastre, desenul este cunoscut drept singura reprezentare a rotondei. Desenul grafic, deși realizat cu stângăcie ilustrează în spatele zidului apărat de un turn crenelat, câteva pinioane triunghiulare, identificabile în arhitectura peretelui de sud a Bisericii parohiale din Sibiu, în dreptul căreia este zidită o construcție de plan circular dotată cu geamuri la etajul superior și creneluri deasupra cărora se înalță acoperișul din metal sau lemn.

Planșa 2. Imaginea grafică a Bisericii ev. și a rotondei
(P. Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, Bukarest, 1979, p. 279, fig. 160 apud Pinter 2012, p. 54.)

O altă sursă iconografică, descoperită de această dată în pictura de panou, poate oferi, la modul ipotetic, o imagine existentă la un moment dat în peisajul Pieței Huet din Sibiu. Este vorba de pictura polipticului bisericii parohiale din Șoroștin, databil între anii 1515-1520²¹, un interval temporal interesant câtă vreme ar putea oferi indicii asupra unei arhitecturi cunoscută acum și din cercetări arheologice.

Polipticul bisericii ridicate în secolul al XIII-lea²², a fost dedicat cel mai probabil *Sf. Fecioare Maria*, panourile ansamblului festiv prezintă temele *Vizitația*, *Bunavestire*, *Nașterea Pruncului* și *Adorarea Magilor*. Piesa a fost restaurată în jurul anilor 80' în atelierul brașovean al Giselei Richter²³ și este păstrată acum în sacristia bisericii ev. din Mediaș.

Polipticul actual are ca părți componente un scrin central în care este montat un *Crucifix* baroc care înlocuiește sculptura inițială înlăturată la Reformă, o pereche de voleți, de panouri fixe și o predelă. Ansamblul închis al polipticului oferă clasicele scene din *ciclul Patimilor*, în opt panouri pictate: *Rugăciunea din*

Grădina Ghetsimani, *Prinderea lui Iisus*, *Iisus la Caiafa*, *Biciuirea*, *Încoronarea cu spini*, *Purtarea crucii*, *Iisus pe cruce* și *Punerea în mormânt*.

Panoul de care suntem interesați în prezentul studiu este cel dedicat *Purtării crucii* (planșa 3). Pictorul, în acest caz, urmează mai puțin strict modelul grafic al lui Dürer, introducând o notă de originalitate în opera sa. Ilustrează în prim-planul picturii pe Iisus, doborât de greutatea masivei cruci pe care o duce în spate, înconjurat de mulțimea celor care îl urmau, dar și de grupul soldaților care îl lovesc cu sălbăticie. În fundalul scenei, în partea superioară a panoului, este pictată o poartă de intrare în oraș dotată cu hersă și continuată în partea dreaptă, văzută din față, de un zid crenelat. În spatele zidului, o biserică își înalță spre cer turnul clopotniță, și acoperișurile în două ape specific arhitecturii gotice, ridicate pe una din laturile monumentului. În partea dreaptă a bisericii, văzută dinspre privitor, este zidit un turn sau o capelă, zugrăvită în aceleași culori cu monumentul eclesiastic din fundal și acoperit cu un coif conic care la o primă vedere pare a fi din material ceramic.

Planșa 3. Panoul pictat cu tema Purtarea crucii, polipticul de la Șoroștin (jud. Sibiu)

Panoul prezintă o scenă evanghelică, des întâlnită în ciclul narativ al *Patimilor*, apreciat de iconografia apuseană, redă simbolical drumul al Golgotei, mai precis momentul ieșirii din Ierusalim spre locul Răstignirii²⁴.

Peisajul de aici joacă rolul cadru al scenei evanghelice, în care cu puțin efort putem identifica imaginea extras dintr-un oraș transilvănean. Suprapunând imaginile cunoscute ale arhitecturii prezente astăzi, dar și pe cele presupuse că ar fi fost amplasate în același spațiu urban, cunoscute doar din cercetările arheologice, putem ipotetic atribui imaginea pictată pe panoul din Șoroștin, cu arhitectura prezentă în primele două decenii ale secolului al XVI-lea în Piața Huet din Sibiu. Ar putea fi identificată în primul rând Biserica Sf. Maria (planșa 4) caracterizată prin cele șapte pinioane triunghiulare, ridicate deasupra peretelui sudic și străpunse la partea superioară de ferestre dreptunghiulare, ultima din dreapta fiind mai mare decât celelalte, și turnul clopotniță din care se văd trei caturi, celelalte fiind obturate de porticul sudic. Diferența între porticul din pictura de la Șoroștin și cel păstrat astăzi, parte componentă a bisericii, este că primul pare a avea învelitoarea ceramică în trei ape și nu în două, acest element arhitectural diferit putând însă să fie un demers artistic al pictorului. O altă explicație, poate mai plauzibilă, ar putea fi dată de faptul că acest corp de clădire poate să reprezinte

altă construcție (capelă?) prezentă la un moment dat în piață și care prin amplasament obturează porticul sudic. Elementul surpriză este apariția la partea estică a bisericii a unei structuri în plan circular, o clădire etajată, care poate să ofere pentru prima dată în policromie, o imagine a dispărutei rotunde. În panoul pictat, clădirea este plasată mai spre sud decât în realitate, acest fapt însă poate fi doar un joc al perspectivei legat de locul din care a fost pictată scena, clădirea bisericii redată în plan secund fiind ilustrată cu o înălțime mai mică. La partea superioară a turnului (presupusa rotundă), construcția este fortificată prin goluri de tragere și „guri de scurgere”, iar etajul inferior este caracterizat de ferestre dreptunghiulare. Clădirea este acoperită cu un coif conic de culoare roșie, posibil din metal, lemn vopsit sau țiglă, retras față de marginea superioară a zidăriei. Dacă nu este vorba de un turn de apărare ci de rotundă, lipsa fragmentelor de învelitoare ceramică constatată în urma cercetării arheologice îi dă însă mult mai puține șanse acestui din urmă element de construcție²⁵.

Planșa 4. Biserica Evanghelică din Sibiu (2014)

În măsura în care pictorul redă cu acuratețe clădirea bisericii evanghelice, putem presupune că faptic și imaginea acestei clădiri este reală. Zidul crenelat care închide piața, poate fi identificat cu prima centură de fortificație a orașului care prin extinderea urbei și construcția altor sisteme de fortificare își va pierde rolul

militar, pe traseul său fiind construite case. Chiar dacă la data pictării panoului zidul nu mai era în picioare, nu putem ști cu precizie dacă fragmente din el nu erau vizibile, fie ele și sub forma refolosirii unor suprafețe ca parte componentă a pereților construcțiilor existente.

Biserica evanghelică și rotonda au putut fi schițate de către autorul polipticului din latura sudică a pieței, cel mai probabil din interiorul incintei. Dacă însă a fost pictat *extra muros*, în fața sa nu trebuia să existe nici o clădire înaltă care să obtureze perspectiva. Este cunoscut însă faptul că pe latura sudică era atestată clădirea primei școli ridicată în 1380 și extinsă abia în 1545²⁶, prima casă a Capitlului intrată în posesia decanatului în 1447 și încă trei case cumpărate pentru școală. În partea sudică a Capelei Sf. Ladislau se afla o casă aparținând lui Thomas Gulden donată orașului în anul 1470, unde împreună cu clădirea Turnului de Poartă va funcționa Primăria orașului până în anul 1545²⁷ când a fost mutată în apropiere, în Casa Altemberger. În subsolurile acestei clădiri va funcționa și închisoarea orașului.

Cealaltă construcție identificat în pictură, Turnul de poartă dinspre care pleacă Iisus urmat de cortegiu, poate fi un produs al modelului grafic al lui Dürer, artistul german plasase în același plan secund un turn dotat cu hersă²⁸. Cu reținere avansăm ipoteza, mai mult datorită proximității față de Biserica Evanghelică, că imaginea pictată ar putea reprezenta intrarea în Casa Altemberger, cu turnul de intrare în oraș adosat corpurilor de clădiri pe partea dreaptă, văzut din față (planșa 5). În pictură se observă o intrare boltită, apărată de o hersă, continuată în partea dreaptă de un corp de clădire străpunsă la unul din nivele de o fereastră dreptunghiulară. Poate fi desigur o coincidență faptul că și astăzi intrarea în ansamblul arhitectonic cunoscut drept Casa Altemberger, care astăzi este gazda Muzeului de Istorie, parte a Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, se face printr-o poartă semicirculară marcată în partea dreaptă de o balustradă zidită, puțin înaltă, care înaintează înspre spațiul stradal. În plan secund, în partea dreaptă, este în picioare încă vechiul turnul de intrare în oraș, cu fațada străpunsă de două ferestre rectangulare, poarta în trecut fiind apărată de o hersă, astăzi este încă vizibil șanțul de culisare al acesteia.

Iconografia polipticului și-ar putea găsi o nouă interpretare și prin prisma evoluției istorice a așezării în care a fost păstrat. Localitatea Șoroștin, aflată la aproximativ 35 de km de Sibiu și relativ aceeași distanță față de Mediaș este atestată pentru prima dată în anul 1319²⁹. A avut o istorie zbuciumată, comparativ cu celelalte așezări de colonizare săsească, a fost inclusă în unitatea administrativă a „celor patru sate”, Cenade, Țapu și o parte din Șeica Mică, aparținătoare inițial de abația de la Igrîș închinată *Sfintei Fecioare Maria*, adeseori dorită ca posesie de către nobilimea maghiară. Documentele păstrate amintesc de poruncile, reglementările sau ajutorul acordat de rege sau de

voievodul transilvănean referitor la plata taxelor sau la protecția împotriva nobililor, Universitatea Națiunii Săsești le-a luat apărarea adeseori, ca unora care aparțineau de drept aceleiași națiuni³⁰. Reprezentarea de la Șoroștin, simbolicul drum al Golgotei, comemorat în fiecare an de credincioșii catolici în preajma sărbătorii Pascale, ar putea da și din acest punct de vedere un sens iconografiei, având rolul de păstrare în memoria colectivă a momentelor dificile prin care comunitatea a trecut de-a lungul timpului, dar și dorința de a rămâne integrați Universității Națiunii Săsești, reprezentate aici prin biserica parohială, beneficiare a drepturilor câștigate prin celebra Diplomă de la 1224 cunoscută în literatura istorică sub numele de „Andreanum”.

Planșa 5. Casa Altemberger. Muzeul de Istorie (2014)

Concluzii. Interpretarea imaginilor identificate în pictura medievală transilvăneană atrage atenția asupra unui context arhitectural existent la un moment dat în spațiul urban al Sibiului. Informațiile provenite din cercetarea arheologică sau a documentelor, pot fi iată completate, dacă se vor dovedi veridice, de cele provenite din artă. Studiul interdisciplinar în acest caz poate duce la identificarea, chiar dacă la modul ipotetic, a primei capele ridicate de coloniștii saxoni în lunca Cibinului, foarte asemănătoare ca dimensiuni cu cea descoperită la Oraștie și aduce totodată în atenția cercetătorilor, pe lângă valoarea artistică a piesei și o valoare de mărturie istorică, o contribuție la studiul asupra trecutului unuia dintre cele mai importante orașe medievale ridicate la granița de sud-est a Regatului Maghiar.

Note:

1. A.L. Spânu, *Vechi reprezentări grafice ale orașelor din România*, Sibiu, 2012, p. 7.
 2. Th. Streitfeld, *Etwas über die Kreuzigung des Medischer Altars*, 1930, p. 52-55 *apud* Fabini, 1982, p. 28-29, 190.
 3. Otto Folbert, *Klingsor*, 1933, p. 371-377 *apud* Fabini, 1982, p. 190.
 4. Fabini 1982, p. 30-31.
 5. Sukale Robert, *Der Maler Johannes Siebenbürger (um 1440-1483) als Vermittler Nürnberger Kunst nach Ostmitteleuropa*, în „Die Länder der Böhmisches Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471-1526). Kunst-Kultur-Geschichte„ (Hrsg.) Evelin Wetter, Ostfildern (2004), p. 379 *apud* Jenei 2013, p. 66; Firea 2010, II, p. 384.
 6. Marcu Istrate 2007, p. 12
 7. Pinter, Țiplic 2003, p. 284-285; Pinter 2013, p. 82.
 8. Fabini 1982, p. 141.
 9. Vătășianu 1959, p. 213.
 10. *Ibidem*.
 11. Marcu Istrate 2007, p. 51-53.
 12. Beșliu, Georgescu, Rodean 2000, p. 471-484; Țiplic 2000, p. 117-126; Pinter, Țiplic 2003, p. 284-285; Pinter 2012, p. 32-57; Pinter 2013, p. 79-98.
 13. Marcu Istrate 2007, p. 54.
 14. Fabini 1982, p. 141.
 15. *Ibidem*.
 16. Pinter 2013, p. 79-80.
 17. Pinter, Țiplic 2003, p. 284.
 18. T. C. Roman, 2007, p. 174-175.
 19. Marcu Istrate 2007, p. 69.
 20. P. Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, Bukarest, 1979, p. 279, fig. 160 *apud* Pinter 2012, p. 54.
 21. Richter 1992, p. 199; Emese 2012, p. 183; Firea 2010, II, p. 370.
 22. Luca, Pinter, Georgescu 2003, p. 220.
 23. Richter 1992, p. 199-203.
 24. *Mulțumiri pe această cale Lect. Univ. Dr. Ioan Ovidiu Abrudan pentru sugetiile date.*
 25. Pinter 2013, p. 85
 26. Istrate coord. 2007, p. 13.
 27. *Ibidem*, p. 88
 28. A. Durer, *Passion Week*, London, 1857, imagine preluată din <https://archive.org/stream/passionweekacol00weekgoog/#page/n108/mode/2up> (20.11.2014)
 29. Fabini 1999, p. 684
 30. *Ibidem*, p. 684-685.
- D. Marcu Istrate, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică (Sibiu, Huet Square. Archaeological Monography)*, Alba Iulia, 2007.
- D. Jenei, *Renașterea transilvăneană – identitate culturală în context European (The Transylvanian Renaissance – cultural identity in European context)*, București, 2013
- E. Sarkadi Nagy, *Local Workshops – Foreign Connections. Late Medieval Altarpieces from Transylvania*, Ostfildern, 2012.
- H. Fabini, *Sibiul gotic (The Gothic Sibiu)*, Sibiu, 1982
- H. Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Band I, Hermannstadt, 1999.
- Richter G., Richter, O., *Siebenbürgische Flügelaltäre*, Thaur bei Innsbruck, 1992.
- P.M. Beșliu, N. Rodean, A. Georgescu, *Cercetări arheologice de salvare în Piața Huet, (Archaeological rescue research in Huet Square)* în „Apulum”, XXXVII-1/2000, p. 471-484.
- V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările romane (Feudal Art in the Romanian Countries)*, București, 1959
- Toma Cosmin Roman, *Sibiu între siguranță și incertitudine, în zorii epocii moderne (1528-1549) [Sibiu between safety and uncertainty at the dawn of the modern era (1528-1549)]*, Alba Iulia, 2007, p. 174-175.
- Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, *Sibiu, jud. Sibiu. Punct: Piața Huet – Rotundă (Sibiu, Sibiu County. Research Point: Huet - Rotunda)*, în „Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2002”, București, 2003, p. 284-285.
- Z. K. Pinter, *Die mittelalterliche Rotunde am Huet-Platz in Hermannstadt/Sibiu*, în „Forschungen zur Volks-Und Landeskunde”, Band 55, 2012, p. 32-57.
- S. A. Luca, Z. K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu (situri, monumente arheologice și istorice) [The Archaeological Repertory of Sibiu County (sites, archaeological and historical monuments)]*, Sibiu, 2003.
- I. M. Țiplic, *Identificarea unei capele gotice din Sibiu (Piața Huet, nr. 17) [The Identification of a Gothic Chapel in Sibiu (Huet Square, no. 17)]* în „Arheologia medievală”, vol. 3, 2000, p. 117-126
- Albrecht Dürer, *Passion Week*, London, 1857, <https://archive.org/stream/passionweekacol00weekgoog/#page/n108/mode/2up> (20.11.2014)

Bibliography:

- A.L. Spânu, *Vechi reprezentări grafice ale orașelor din România (Old graphical representations of the cities in Romania)*, Sibiu, 2012.
- C. Firea, *Arta polipticelor medieval din Transilvania (1450-1550) [The art of medieval Transylvanian Altarpieces (1450-1550), Ph.D. Thesis]*, II, Teză de doctorat, manuscris, 2010.

Acknowledgement

Cercetare finanțată prin FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, Axa prioritară nr. 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, Domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”, Titlu: „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală”, Contract: POSDRU 159/1.5/S/137832.